

MAŁGORZATA MORAWEK, Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie
mkmorawek@gmail.com

KRONIKA KLASZTORU W CHEŁMIE JAKO MODELOWY PRZYKŁAD XVII-XVIII WIECZNYCH KRONIK KLASZTORNICH W ZASOBIE ARCHIWUM PROWINCJI FRANCISZKANÓW-REFORMATÓW W KRAKOWIE

STRESZCZENIE: Artykuł poświęcono szczegółowej analizie konstrukcji i zawartości kroniki klasztoru franciszkanów-reformatów w Chełmie. Wspólnota zakonna franciszkanów-reformatów, choć nie najliczebniejsza wśród mendykantów odegrała ważną rolę w życiu religijnym i kulturowym dawnej Polski, czego materialnym dowodem jest niezwykle cenny zbiór zachowanych archiwaliów. Znakomita ich część wchodzi obecnie w skład zasobu Archiwum Prowincji pw. Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych z siedzibą w Krakowie. Najliczniej reprezentowane są archiwalia klasztorów dawnych prowincji reformackich, wśród nich poczesne miejsca zajmują kroniki klasztorne. Osiemnastowieczna kronika klasztoru w Chełmie stanowi interesujący przykład tego rodzaju źródła historycznego. Kronika została skonstruowana według nowych wówczas wytycznych, dodatkowo posiada bogatą warstwę ikonograficzną. Analiza kroniki klasztoru w Chełmie pozwala na bardziej szczegółowy wgląd w zawartość i schemat reformackich kronik klasztornych XVII i XVIII wieku, jednocześnie przybliżając te bezspornie cenne źródła badaczom dziejów tego okresu.

SŁOWA KLUCZOWE: franciszkanie-reformaci, kroniki klasztorne, klasztor reformatów w Chełmie, Chełm, archiwa kościelne.

THE CHRONICLE OF THE CHELM MONASTERY AS A MODEL EXAMPLE OF 17TH-18TH-CENTURY MONASTIC CHRONICLES IN THE RESOURCES OF THE ARCHIVES OF THE FRANCISCAN-REFORMED PROVINCE OF KRAKOW

ABSTRACT: The article presents a detailed analysis of the construction and content of the chronicle of the Franciscan-Reformed monastery in Chełm. The Franciscan-Reformed monastic community, although not the most numerous among the mendicants, played an important role in the religious and cultural life of the old Poland, which is evidenced by an extremely valuable collection of the preserved archival records. A substantial part of them is now included in the resources of the Archives of the Province of Our Lady of the Angels of the Order of Friars Minor based in Krakow. Most numerous are the archives of the monasteries of the old Reformed

provinces, among which a prominent place is occupied by monastic chronicles. The 18th-century chronicle of the Chełm monastery is an interesting example of such a type of historical source. The chronicle was constructed following the then new guidelines, and it additionally has a rich iconographic layer. The analysis of the chronicle of the Chełm monastery offers a more detailed insight into the content and the scheme of the Reformation monastic chronicles of the 17th and 18th centuries, while familiarising the researches on the history of this period with these unquestionably valuable sources.

KEYWORDS: Franciscan-Reformed, monastic chronicles, Reformed Monastery in Chełm, Chełm, church archives.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Włoch

Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie¹ prócz zespołu akt swojej prowincji gromadzi również zespoły archiwalne pozostałych, dawnych prowincji reformackich. Znaczną część zasobu stanowią kroniki klasztorne, jedną z nich jest prezentowana w niniejszym artykule kronika klasztoru w Chełmie lubelskim.

Początki reformatów w dawnej Polsce sięgają pierwszej połowy XVII wieku. Wtedy to zwolennicy ściślejszej obserwacji, pochodzący z grona zakonników regularnej obserwacji po nieudanej próbie zaszczerpienia reformy w prowincji bernardyńskiej założyli w 1605 roku swój pierwszy klasztor w Pińczowie, który już w 1608 roku przestał istnieć. Dopiero po uzyskaniu przychylności Stolicy Apostolskiej i po przybyciu do Polski jej komisarza o. Aleksandra z Padwy, w okresie zaledwie dwóch lat powstało siedem klasztorów reformackich, z których w 1623 roku erygowano dwie kustodie: małopolską i wielkopolską. Wkrótce, bo w 1639 r., papież Urban VIII podniósł je do rangi prowincji zakonnych². Druga połowa XVII wieku przyniosła dynamiczny

¹ Archiwum Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych, stosowany skrót nazwy archiwum: AFRKr.

² Były to klasztory w Zakliczynie nad Dunajcem, Miejskiej Górcie koło Rawicza, Osiecznej, Chocz, Łąkach Bratniańskich, Warszawie i Wieliczce, zob. H. A. Błażkiewicz, *Powstanie małopolskiej prowincji reformatów*, „Nasza Przeszłość”, t. 14:1961, s. 76-133; A. J. Sztejnke, *Kościół Świętego Antoniego i klasztor franciszkanów-reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990, s. 35-50; Tenże, *Źródła do dziejów Braci Mniejszych Reformatów w Polsce oraz na Śląsku (1621-1900)*, [w:] *Zakony Franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI-XVII wieku*, cz. 2, red. H. Gapski, S. C. Napierkowski, Niepokalanów 2003, s. 41-45; Tenże, *Bracia Mniejsi Reformaci w Małopolsce i Pińczo-*

rozwój zakonu na ziemiach polskich (reformaci zyskali aż osiemnaście nowych klasztorów). W wieku XVIII ufundowano kolejnych osiemnaście domów, głównie na terenach wschodnich Rzeczypospolitej. W związku z tak znaczącym, liczebnym wzrostem wspólnoty zakonnej doszło do reorganizacji istniejących prowincji: w 1750 r. utworzono prowincję pruską (pw. Wniebowzięcia NMP) z kilkunastu klasztorów prowincji wielkopolskiej, a z klasztorów prowincji małopolskiej, położonych na wschodzie utworzono, w 1746 roku kustodię ruską, pw. Matki Bożej Bolesnej. W 1763 roku została ona podniesiona do rangi prowincji pod tym samym wezwaniem³. U schyłku I Rzeczypospolitej istniały zatem cztery prowincje reformackie, posiadające sześćdziesiąt klasztorów, w których mieszkało 1345 zakonników⁴. Dramatyczny okres lat 1772-1815 przyniósł liczne zmiany w obrębie organizacji istniejących prowincji, doszło do kasat, podziałów oraz tworzenia nowych prowincji i kustodii⁵. W 1815 roku prowincja małopolska składała się z dziesięciu klasztorów⁶, prowincja wielkopolska z dziewięciu klasztorów, położonych w Królestwie Polskim i w Prusach,

wie. *Próba syntezy*, [w:] „*Pietas et Studium*” Rocznik Wyższego Seminarium Duchownego Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie, t. 1:2008, s. 23-29; A. B r u d z i ń s k i, *Franciszkanie-reformaci w diecezji krakowskiej w okresie staropolskim*, [w:] *Non cesso gratias agere Deo et hominibus. Prace ofiarowane Ojcu dr Anzelmowi Januszowi Szeinke OFM z okazji Złotego Jubileuszu Kapłaństwa i ponad 50-lecia pracy historyczno-pisarskiej*, red. M. M i c h a l c z y k i C. M. P a c z k o w s k i, Kraków-Warszawa 2013, s. 427-451.

³ G. A. W i ś n i o w s k i, *Franciszkanie w Polsce po 1517. Bracia Mniejsi. Reformaci*, [w:] *Encyklopedia Katolicka* (dalej EncK), t. 5, Lublin 1989, kol. 502-504; A. J. S z t e i n k e, *Źródła do dziejów...*, s. 43.

⁴ W 1772 r. na prowincję małopolską Matki Bożej Anielskiej składało się 18 klasztorów z 438 zakonnikami, na prowincję wielkopolską Św. Antoniego 17 klasztorów z 389 zakonnikami, na prowincję ruską Matki Bożej Bolesnej 10 klasztorów z 176 zakonnikami, na prowincję pruską 15 klasztorów z 338 zakonnikami, zob. G. A. W i ś n i o w s k i, *Franciszkanie-reformaci między pierwszym a trzecim rozbiorem Polski (1772-1795)*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3: *Zakon Braci Mniejszych -Franciszkanów*, red. J. B a r, Warszawa 1978, s.135-136.

⁵ Zob. G. A. W i ś n i o w s k i, *Histoire de la Province de „Malopolska” ou Polonia Minor des Franciscains Réformés dans les années 1772-1810*, „Archivum Franciscanum Historicum”, t. 60:1967, s. 325-383; G. A. W i ś n i o w s k i, *Franciszkanie w Polsce po 1517...*, kol. 502-504.

⁶ Po 1816 r. z 9 klasztorów, klasztor w Wieliczce przeszedł do prowincji galicyjskiej, zob. A. G. W i ś n i o w s k i, *W Królestwie Polskim*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3, s. 172.

provincia pruska składała się z ośmiu klasztorów, usytuowanych w Królestwie Polskim, jednego klasztoru w Rosji, i pięciu w Prusach, a provincia galicyjska posiadała wówczas osiem klasztorów. Ponadto, w tym czasie istniała kustodia pw. Św. Anny⁷, w skład której wchodziły dwa klasztory położone na terenie Rosji⁸. W wyniku ukazu carskiego z 1864 r. na terenie Królestwa Polskiego wszystkie provincje reformackie zastały rozwiązane, a więc provincia pw. Św. Antoniego, Wniebowzięcia NMP i małopolska provincia pw. Matki Bożej Anielskiej. Do 1875 r. na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Pomorza Zachodniego istniała, utworzona w 1855 r. provincia reformacka pw. Niepokalanego Poczęcia NMP⁹. Dramatycznych losów nie podzieliła, wywodząca się z prowincji ruskiej, a, utworzona w 1785 r., provincia galicyjska pw. Matki Bożej Bolesnej. Wiek XIX dla Zakonu Braci Mniejszych przyniósł zjednoczenie, którego wynikiem było utworzenie w 1899 roku, z dwóch prowincji (reformackiej i bernardyńskiej), istniejących w Galicji, jednej prowincji pw. Wniebowzięcia NMP¹⁰. Już w 1911 r. nowopowstała provincia rozdzieliła się i powrócono do *status quo* sprzed zjednoczenia. Reaktywowana provincia reformacka przyjęła wezwanie Matki Bożej Anielskiej¹¹. W skład zasobu archiwum tejże prowincji wchodzi zespół akt klasztoru w Chełmie, wśród których istotne miejsce zajmuje kronika klasztoru. Archiwum prowincji od początku swojego istnienia, czyli od pierwszej połowy XVII wieku miało swoją siedzibę w klasztorze kra-

⁷ Powstała w 1784 r., A. G. Wiśniewski, *Franciszkanie-reformaci między pierwszym a trzecim rozbiorem...*, s. 142-143.

⁸ A. G. Wiśniewski, *Prowincje reformackie w latach 1795-1815*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3, s. 150-151.

⁹ A. J. Szeinke, *Źródła do dziejów...*, s. 44-45.

¹⁰ G. A. Wiśniewski (uzupełnienia S. Mażgaj, W. Michalczyk), *Prowincja Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Polsce (zarys historii i działalności)*, [w:] *Schematyzm Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Kraków 2016, s. 43-44; Zob. A. Szeinke, *Zjednoczona Prowincja Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Galicji (1899-1911)*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3, s. 211-216; Tenże, *Recepcja i realizacja konstytucji apostolskiej „Felicitate quadam” Leona XIII w Polsce*, [w:] *Biblioteka Studiów Franciszkańskich*, t. 6: *Zjednoczenie Zakonu Braci Mniejszych w 1897 r. Geneza-przebieg-konsekwencje. Materiały sympozjum odbytego w Krakowie-Bronowicach 11-12 września 1997 r.*, oprac.: A. J. Szeinke, A. S. Warot, K. R. Prokop, Poznań 2001, s. 168-209.

¹¹ A. J. Szeinke, *Źródła do dziejów...*, s. 45.

kowskim. W 1958 r. zaczęło funkcjonować jako archiwum historyczne prowincji¹², a w 1963 roku rozpoczęto centralizowanie w nim archiwaliów z obszaru całej prowincji, nieco wcześniej zgromadzono również spuściznę aktową wszystkich dawnych prowincji reformacyjnych. Na początku lat osiemdziesiątych XX w. archiwum zyskało nową siedzibę w powstałym wówczas budynku, usytuowanym w obrębie murów klasztornych¹³.

Znaczną część zasobu archiwum prowincji stanowią archiwalia klasztorów dawnych prowincji reformacyjnych. W zespołach tych poczesne miejsce zajmują kroniki klasztorne, najczęściej noszące tytuł *Archivum Conventus* lub *Scrutinium Antiquitatis*. Pierwsze prace systematyzujące problematykę archiwalno-kancelaryjną miały miejsce w połowie XVII wieku. Zamiar opracowania historii całego zakonu, którego to dzieła podjął się na początku XVII wieku Łukasz Wadding¹⁴, pośrednio wpłynął na prowadzenie kronik klasztornych. Na kapitule generalnej, odbytej w Rzymie w 1651 r. utworzono archiwum generalne zakonu oraz ustanowiono archiwistę¹⁵. W związku z tymi postanowieniami zobowiązano prowincjałów do spisania i dostarczenia archiwistcie generalnemu ksiąg – kronik prowincji według ustalonego wówczas schematu¹⁶. Swoistym podręcznikiem archiwistyki franciszkańskiej¹⁷ stały się postanowienia, opublikowanych w 1668 r. tzw. Konstytucji Sambucańskich, które co prawda najwięcej uwagi poświęciły archi-

¹² A. J. S z t e i n k e, *Życie i prace o. Leonarda Mikołaja Tatary OFM (1904-1994)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 12:2002, s. 632.

¹³ Z. D u d a, *Historia i metody opracowania zasobu archiwalnego archiwum Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie*, ABMK, 70:1998, s. 207-229; *Archiwa Kościoła Katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. M. Dębowski, Kielce 2002, s. 140-142; A. J. S z t e i n k e, *Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów*, [w:] *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, oprac. T. Makowski przy współpracy P. Sapały, Warszawa 2014, s. 127-136.

¹⁴ S. B. T o m c z a k, *Łukasz Wadding OFM (1588-1657): życie i dzieło*, „Studia Franciszkańskie”, t. 19:2009, s. 355-358; Z. K o b y l i Ń s k a, *Wadding Łukas OFM*, EncK, t. 20, Lublin 2014, kol.137-138.

¹⁵ P. G. M u ñ o z, *Archivio Storico dei Francescani O.F.M. (AGOFM)*, www.memoriafidei.va/.../memoriafidei/.../, [odczyt 20 V 2019], s. 1-2.

¹⁶ *Orbis Seraphicus Historia de Tribus Ordinibus a Seraphico Patriarcha S. Francisco institutis...*, t. 4, Rzym 1685, s. 128-130; P. M a c h a l a, *Kroniki Klasztorne reformatów w Prowincji Wielkopolskiej XVII i XVIII w.*, [w:] *Non cesso gratias agere...*, s. 719-720.

¹⁷ Zob. P. G. M u ñ o z, *Archivio Storico dei Francescani...*

wum generalnemu zakonu, regulowały jednak jednocześnie zasady funkcjonowania archiwów prowincji i archiwów klasztornych¹⁸. W ciągu kilku dekad przepisy te zawarły w swych statutach wszystkie prowincje polskie. Zalecenia konstytucji dotyczyły głównie archiwów prowincji oraz archiwum klasztornego w kontekście rodzaju dokumentacji, jaką należało w nich gromadzić, jak również czyjej kompetencji miały one podlegać¹⁹. Do rzadkości należą szczegółowe zalecenia względem zawartości samych kronik, takie jak postanowienia kapituły prowincji małopolskiej z 1744 r. Punkt 11 postanowień kapitulnych określił szczegółowo zawartość *Archivum Conventum*, na którą miały się składać spisy kapituł i kongregacji prowincjalnych, spisy pochówków sprawowanych poza klasztorem (z podaniem imienia i nazwiska zmarłego, tytułów, roku, dnia, ofiar składanych na dzieła zakonne, w tym ofiary na misje), metryka zmarłych zakonników wraz z opisem życia, cnót i zasług oraz śmierci, święcenia zakonne, ofiary i łaski wyświadczone przez poszczególnych dobrodziejów, spisy tercjarzy, zdarzenia rzadkie: kanonizacje, beatyfikacje, konsekracje świątyń, wybory papieży, cesarzy, ministrów generalnych i „tym podobne”²⁰. Do dokładniejszej systematyzacji zawartości kronik klasztornych doszło sto lat później. Najlepszym przykładem w tym zakresie są kroniki klasztorów prowincji wielkopolskiej, gdzie powstanie nowej prowincji pruskiej, stało się katalizatorem dla procesu doskonalenia pisania kronik klasztornych. Kwestię prowadzenia kronik podjęto na kongregacji prowincjalnej 1753 roku, jej uchwały regulowały funkcjonowanie archiwów klasztorów, a w spisach osobowych prowincji zaczęła pojawiać się adnotacja o klasztorным archiwiscie²¹. Do pełniejszego usystematyzowania sposobu prowadzenia kronik, w prowincji wielkopolskiej doszło po kongregacji 1786 roku. Co ciekawe, zaplanowane na dwa tomy kroniki otrzymały karty tytułowe, według drukowanego wzoru, które poszczególne domy uzupełniały o nazwę klasztoru, datę rozpoczęcia kroniki oraz o pisarza. W tytule zawarto

¹⁸ *Constitutiones et Statuta Generalia Cismontanae Familiae Ordinis Sancti Francisci de Observantia...*, Rzym 1663, s. 312-318.

¹⁹ A. B. S r o k a, *Prawo i życie polskich reformatów. W 350 rocznicę powstania 1623-1973*, Kraków 1975, s. 148-150.

²⁰ AFRKr, *Annales Provinciae S[ancti]S[imae] V[irgini] S Mariae Angelorum Minoris Poloniae t. VI, 1741-1750*, b. sygn., s. 66.

²¹ P. M a c h a l a, *Kroniki klasztorne reformatów ...*, s. 722-723.

ideę całego przedsięwzięcia: *renovatio archivii*. Pewną nowością, która wymagała zgody władz generalnych, było ustanowienie *officio scriptorii seu renovatori archivorum localium*²². Nowe kroniki według ustalonego wówczas wzoru zaprowadzono w czternastu z siedemnastu klasztorów prowincji²³.

W czasie powstania kroniki, klasztor w Chełmie wchodził w skład prowincji ruskiej pw. Matki Bożej Bolesnej. Istniejący w latach 1738-1864 klasztor należał kolejno do: prowincji małopolskiej (1738-1746), kustodii (od 1763 prowincji) ruskiej²⁴, następnie wraz z klasztorem w Dederkałach, Krzemieńcu i Żorniszczach został włączony do powstałej w 1784 r. Kustodii św. Anny²⁵. W latach 1795-1797 klasztor w Chełmie wchodził w skład prowincji galicyjskiej pw. Matki Bożej²⁶. W 1864 r. znalazł się wśród dziewięciu klasztorów skasowany za udział w powstaniu styczniowym, a w roku 1936 r. został odnowiony²⁷. Kościół i klasztor pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła został wzniesiony w latach 1738-1755. Jego fundatorem był cześnik chełmski Andrzej Wolski wraz z małżonką Marianną z Radzimińskich²⁸. Poprzez związki prowincji małopolskiej z księciem Pawłem Karolem Sanguszko (1680-1750), podskarbin nadwornym litewskim, a następnie marszałkiem wielkim litewskim, budowę nowej fundacji zlecono nadwornemu architektowi Sanguszków – Pawłowi Fontanie (1696-1765)²⁹. W 1741 roku ukończono budowę klasztoru, a trzy lata później poświęcono drewnianą kaplicę. Konsekracja kościoła przez biskupa chełmskiego Józefa Eusta-

²² Tamże, s. 725-728.

²³ Tamże, s. 334-335.

²⁴ G. A. Wiśniewski, *Franciszkanie- reformaci między pierwszym, a trzecim rozbiorem Polski...*, s. 135.

²⁵ Tamże, s. 142-143.

²⁶ G. A. Wiśniewski, *Prowincje reformackie w latach 1795-1815...*, s. 146-150.

²⁷ *Schematismus Ordinis Fratrum Minorum SPN Francisci Almae Provinciae Beatissimae Virg. Mariae Angelorum in Polonia (olim PP Reformatorem) Pro Anno Domini 1937*, Kraków, b. d., s. 66; A. J. Szeinke, *Chełmscy bracia mniejsi wpisani w historię Chełma (XVIII-XIX w.)*, [w:] *Wkład OO. Franciszkanów w Dziedzictwo Ziemi Chełmskiej*, red. E. Wilkowski, Chełm 2000, s. 21-24.

²⁸ B. Malinowski, *Facundia Soluta in Epitomen Laudationis Fundatorum Reformationis Seraficae...*, Poznań 1762, s. 147-149.

²⁹ A. J. Błachut, *Realizacje architektoniczne Pawła Fontany dla reformatów małopolskich*, [w:] *Podług nieba i zwyczaj polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, red. Z. Bania, Warszawa 1988, s. 317-324.

czego Szembeka³⁰ miała miejsce w 1750 r. Ostatecznie wszystkie prace nad kompleksem kościelno-klasztornym zakończono w 1755 r.³¹

Szczególną rolę w historii kustodii ruskiej, jak i polskich reformatów odegrał pochodzący z Chełma o. Florian Jaroszewicz (1694-1771). Do prowincji małopolskiej Braci Mniejszych-reformatów wstąpił w 1710 r., gdzie był kaznodzieją, lektorem teologii, magistrem nowicjatu, pracował również w zarządzie, jako definitor, kustosz i sekretarz. W 1746 r. został wybrany przełożonym powstałej wówczas kustodii ruskiej pw. Matki Bożej Bolesnej. Znany jest przede wszystkim jako autor, wydane w 1767 r. w Krakowie, dzieła hagiograficznego *Matka Świętych Polska*, a na polu historiografii zakonnej zasłynął z opracowania historii prowincji małopolskiej, zatytułowanej *Monumenta Provinciae Reformatae Minoris Poloniae sub titulo S[anctis]S[imae] Virginis Mariae Angelorum...*³². Florian Jaroszewicz zapoczątkował również roczniki prowincji (*Annales Provinciae*), był autorem ich pierwszego tomu. W kontekście omawianej kroniki klasztoru w Chełmie istotny jest wkład Jaroszewicza w opracowanie metody prowadzenia kronik klasztornych. Prace te podjął prawdopodobnie po 1756 r., kiedy został ustanowiony archiwistą i chronologiem kustodii ruskiej³³. Ostatnie lata życia o. Florian Jaroszewicz spędził w klasztorze w Chełmie, gdzie został pochowany³⁴, a w kronice klasztornej pod datą 11 lutego 1771 r. zamieszczono jego nekrolog³⁵. Wspomniany już kustosz kustodii ruskiej, o. Stanisław Kle-

³⁰ P. Nitecki, *Szembek Józef Eustachy*, [w:] *Biskupi Kościoła Katolickiego w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 200.

³¹ A. J. Błachut, *Problematyka artystyczna poreformackiego zespołu kościelno-klasztornego w Chełmie (Obecnie Braci Mniejszych) i jego architektoniczne przemiany*, [w:] *Wkład OO. Franciszkanów w dziedzictwo ziemi chełmskiej*, red. E. Wilkowska, Chełm 2000, s. 25-35.

³² AFRKr, *Monumenta Provinciae Reformatae Minoris Poloniae...*, b. sygn.

³³ W Liście okólnym Stanisława Kleczewskiego – kustosa kustodii ruskiej, napisanym w Chełmie 21 września 1756 r. znajduje się zdanie: „A.R.P. Florianum Jaroszewicz Custodia Patrem, Archivarium, ac Chronologum nostrae Custodiae instituit (...)”, AFRKr, *Volumen Secundum Protocolli Convetus Ravensis ab Anno D[omi]ni 1755*, b. sygn., s. 26; J. Stryk, *O. Florian Jaroszewicz Reformata (1694-1771)*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. H. Gapski, S. C. Napierkowski, Niepokalanów 2003, s. 163.

³⁴ A. J. Szteinke, *Jaroszewicz Florian Jacek (1694-1771), reformata, hagiograf, polemista, teolog ascet.*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich* (dalej SPTK), red. H. Wyczański, t. 2, Warszawa 1982, s. 186-188.

³⁵ AFRKr, *Kronika klasztoru w Chełmie*, b. sygn., s. 194-195.

czewski, będący autorem wielokrotnie drukowanego *Kalendarza Seraficzego* oraz innych prac historycznych, wielką wagę przykładął do archiwów i bibliotek klasztornych³⁶, o czym świadczy między innymi nota jego autorstwa w kronice klasztoru w Rawie Ruskiej. O Kleczewski zalecał, aby do kroniki klasztornej wpisywać tylko te informacje, które bezpośrednio dotyczą klasztoru³⁷. Kwestia ta, stanowiła pewną trudność, skoro już 1702 r., zarząd prowincji małopolskiej, nakazał gwardianom, aby przed dokonaniem wpisu do kroniki klasztornej najpierw opracowany fragment przedstawili przełożonym do akceptacji³⁸.

Kronika klasztoru w Chełmie to oprawna w skórę księga o wymiarach 22x33 cm. Wytłoczony i pozłożony tytuł – *Archivum Conventus Chelmensis* umieszczono na grzbiecie bloku. Księga zawiera 184 niefoliowane oryginalnie karty, które zapisano jednym duktem³⁹. Jak głosi tytuł, kronika została spisana przez brata Paschalisa pod auspicjami o. Filipa Wojnowicza – prowincjała w latach 1775-1778⁴⁰. Biorąc pod uwagę czas kadencji prowincjałskiej o. Wojnowicza oraz fakt, że o. Paschalis w 1775 r. pełnił funkcję gwardiana klasztoru w Cheł-

³⁶ A. S z t e i n k e, *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] PSB, t. 12, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966-1967, s. 552- 553; T e n ż e, *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] SPTK, t. 2, Warszawa 1982, s. 283-285.

³⁷ AFRKr, Kronika klasztoru w Rawie Ruskiej (1726-1927), b. sygn., s. 176.

³⁸ AFRKr, *Annales Provinciae S[ancti]S[imae] V[irginis] S Mariae Angelorum Minoris Poloniae t. IV 1701-1720*, b. sygn., s. 50.

³⁸ AFRKr, *Monumenta Provinciae Reformatae Minoris Poloniae...*, b. sygn.

³⁸ W Liście okólnym Stanisława Kleczewskiego–kustosza kustodii ruskiej, napisanym w Chełmie 21 września 1756 r. znajduje się zdanie: „A.R.P. Florianum Jaroszewicz Custodia Patrem, Archivarium, ac Chronologum nostrae Custodiae instituit (...)”, AFRKr, *Volume Secundum Protocolli Conventus Ravensis ab Anno D[omi]ni 1755*, b. sygn., s. 26; J. S t y k, *O Florian Jaroszewicz Reformata (1694-1771)*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. K ł o c z o w s k i, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. H. G a p s k i, S.C. N a p i ó r k o w s k i, Niepokalanów 2003, s. 163.

³⁸ A. J. S z t e i n k e, *Jaroszewicz Florian Jacek (1694-1771)*, s. 186-188.

³⁸ AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 194-195.

³⁸ A. J. S z t e i n k e, *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] PSB, t. 12, s. 552-553; T e n ż e, *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] SPTK, t. 2, s. 283-285,

³⁸ AFRKr, Kronika klasztoru w Rawie Ruskiej (1726-1927), b. sygn., s. 176.

³⁸ AFRKr, *Annales Provinciae S[ancti]S[imae] V[irginis] S Mariae Angelorum Minoris Poloniae t. IV 1701-1720*, b. sygn., s. 50.

³⁹ Wyjątek stanowią strony: 48, 164-165, 201-209, zawierające wpisy z 1936 r.

⁴⁰ *Schematismus Almae Provinciae B[eatae] V[irginis] Mariae Dolorosae in Galicia Ordinis Fratrum Minorum Pro Anno Domini 1889*, Kraków 1898, s. 2.

mie⁴¹, należy przyjąć, że kronika powstała właśnie w tym okresie. Tytuł kroniki *Archivum Conventus Chelmensis* otoczono ozdobną, ciemno niebieską bordiurą, na którą złożył się ornament roślinny z elementami ornamentyki rokokowej. W tytule autor zawarł dziewięciopunktowy spis działów kroniki i nadmienił, że tom ten powstał pod auspicjami ówczesnego prowincjała Filipa Wojnarowicza, zaś odpisów z oryginałów dokonał brat Paschalis. Księga była planowana jako pierwszy tom *Archivum Conventus*, powstaje zatem pytanie, czy równoległe powstał tom drugi, na którego zawartość mogły się złożyć treści nie umieszczone w tomie pierwszym. Analiza zawartości blisko 30 kronik klasztornych⁴² zachowanych w archiwum prowincji w Krakowie pozwoliła ustalić, jakie działy mogły znaleźć się w drugim tomie kroniki z Chełma. Przez analogię do innych kroniki reformackich tego okresu, należy przyjąć, że w tomie drugim mogły się znaleźć następujące części: dobrodzieje żyjący i znaczniejsze ofiary, sakramenty chrztu i małżeństwa udzielone w kościele zakonnym, uroczystości domowe w kościele i klasztorze, odpusty celebrowane corocznie lub okolicznościowo przez gości i we własnym zakresie, dysputy filozoficzne i teologiczne, praca duszpasterska zakonników poza własnym kościołem, cuda i uzyskane łaski, spisy kapituł i kongregacji prowincjalnych, inwentarze, wykaz zaprowadzonych Drog Krzyżowych. W jej skład mogły też wchodzić, w przypadku istnienia nowicjatu: obłócenie w habit, głosowania nad nowicjuszami, a ponadto: przeprowadzone remonty, wykazy posiadanych świętych relikwii, katalogi ministrów prowincjalnych oraz syndyków i substytutów klasztornych, napomnienia i uwagi przełożonych względem zakonników. Niestety nie zachowały się żadne informacje na temat drugiego tomu.

Kronika klasztoru w Chełmie odznacza się wyjątkowością ze względu na liczne ilustracje, które symboliką nawiązują do treści jej poszczególnych działów. Autorem ilustracji był o. Paschalis, który tak skromnie zaprezentował się na karcie tytułowej, jako ten, który jedynie skopiował oryginalne dokumenty. O. dr Adam Błachut (†2012) – franciszkanin z prowincji Matki Bożej Anielskiej, historyk sztuki,

⁴¹ AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s.162.

⁴² Charakterystykę układu zawartości kronik klasztornych wszystkich dawnych prowincji reformackich przedstawił o. dr Anzelm Szeinke, w przytaczanym tu artykule *Źródła do dziejów...*, art. cyt., s. 65-68.

w opracowanym przez siebie *Słowniku reformackich artystów w Polsce* (Warszawa 2006) umieszczając biogram o. Paschalisa Duńczewskiego, określił go jako rysownika i malarza amatora, którego głównym zachowanym dziełem jest kronika klasztoru w Chełmie, zarówno w warstwie tekstowej, jak i ikonograficznej. Ponadto o. Paschalis wykonał frontysepis, zachowanej w krakowskim archiwum księgi *Acta Transumpta* prowincjała o. Filipa Wojnarowicza. Jest wielce prawdopodobne, że inne dzieła o. Paschalisa zachowały się w spuściźnie aktowej prowincji ruskiej, która w znacznej części znajduje się w Bibliotece Narodowej Ukrainy im. Władimira Wiernadskiego w Kijowie. W zakonie o. Paschalisa Duńczewski pełnił funkcję lektora filozofii, teologii, kaznodziei, gwardiana, bibliotekarza, sekretarza prowincji⁴³. Zmarł prawdopodobnie w 1806 roku w klasztorze w Żorniszczach⁴⁴.

Pierwszą ilustrację o. Paschalis umieścił po karcie tytułowej. Opatrzona sentencjami, jest graficznym przedstawieniem wezwania prowincji (Matki Bożej Bolesnej), patrona klasztoru, patrona o. prowincjała (Filipa Wojnarowicza) oraz herbu ziemi chełmskiej.

Archivum Conventus Chelmensis zawiera dziewięć działów, każdy z nich poprzedzony jest wielobarwnym rysunkiem, w który to autor wkomponował tytuł działu oraz sentencje lub cytaty z Biblii. Ilustracje wykonano tuszem i akwarelami.

Dział pierwszy kroniki poświęcony jest fundacji kościoła i klasztoru. We wszystkich zgromadzeniach zakonnych przywiązywano ogromną wagę do udokumentowania i uwiecznienia procesu fundacji⁴⁵. W tej części kroniki autor umieścił, jak sam zaznaczył, *tota describatur* – kopie dokumentów fundacyjnych. Pierwszym z nich jest list prowincjała, definitorium i ojców prowincji, adresowany do Andrzeja Wolskiego, w którym to władze prowincji przyjmują fundację. Kolejnym zaś upoważnienie wystawione przez prowincjała Ildefonsa Żelaszkiewicza dla komisarzy delegowanych do ustanowienia fundacji. Następnie autor umieścił odpisy listów aprobujących, wystawionych przez:

⁴³ A. J. Bła ch u t, *Słownik artystów reformackich w Polsce*, Warszawa 2006, s. 47-48.

⁴⁴ Ustalenia o. Rogera Mularczyka OFM.

⁴⁵ Zob. H. E. W y c z a w s k i, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 305-306; O. Grzegorza Gdańskiego *Kronika Klasztoru Franciszkanów Ściślejszej Obserwancji w Wejherowie w latach 1633-1676*, całość wydał Gerard L a b u d a, przy współpracy z o. Anzelmem Januszem S z t e i n k e, Wejherowo 1996, s. 22; *Kronika Klasztoru Karmelitanek Bosych pw. Św. Józefa w Lublinie*, oprac. C. Gil OCD, Poznań 2012, s. 8-9.

Józef Eustachego Szembeka – biskupa chełmskiego, ojców Pijarów (w Chełmie od 1698 r.)⁴⁶, ojców Bazylianów (w Chełmie od 1639), króla Augusta III, Wacława Rzewuskiego⁴⁷ – starostę chełmskiego i wojewodę podolskiego. W dalszej kolejności kronikarz zawarł odpisy aktów notarialnych związanych z zakupem gruntów, wprowadzeniem zakonników, poświęceniem drewnianej kapliczki, konsekracją kościoła klasztornego. W tej części znalazły się również odpisy zgody Stolicy Apostolskiej na sprawowanie liturgii, prośby o Floriana Jaroszewicza skierowanej do ordynariusza diecezji w sprawie ustanowienie drogi krzyżowej na cmentarzu kościelnym oraz zgody tegoż. Dział został zamknięty odpisami dokumentów potwierdzających autentyczność relikwii umieszczonych w ołtarzach klasztornego kościoła⁴⁸.

Do przedstawienia najważniejszych wydarzenia z lat 1743-1750 w dziale *Facta Memorabilia* posłużyły autorowi odpisy dokumentów. Nielicznym opisom wydarzeń, takim jak wprowadzenie zakonników do klasztoru nadał o. Paschalis charakter relacji kronikarskiej. Wszystkie odpisy rozpoczynają się ozdobnymi inicjałami, a na ich końcu, literami L.S.⁴⁹ zaznaczono miejsca odcisniętych na oryginalnych dokumentach pieczęci. Ze względu na doniosłość aktu konsekracji kościoła, kronikarz umieścił jego opis na osobnej karcie, tekst zaś ujął w ozdobny rokokowy kartusz z winiętką: *Memoriale Consecrationis Huius Ecclesiae Chelmensis*.

Catalogus Superiorum to chronologiczne zestawienie imion i nazwisk 32 gwardianów klasztoru w Chełmie z lat 1743-1776 wraz z podaniem daty ich wyboru, czyli daty i miejsca odbytej kapituły lub kongregacji prowincjalnej.

Tabula Conventus, była spisem corocznie ustalanej (na kapitule lub kongregacji) składu osobowego klasztoru. W przypadku kroniki klasztoru w Chełmie dział ten obejmuje *Tabulae* z lat 1743-1776 oraz jeden spis z 1936 r. – roku powrotu reformatów do klasztoru w Chełmie. *Tabulae* zakonne spisywano według ustalonego schematu: na początku podawano miejsce i datę odbytej kapituły wraz z wybranym na niej zarządem (prowincjał, kustosz, definitory).

⁴⁶ A. Rybka, *Dzieje ziemi chełmskiej kalendarium*, Chełm 1998 r. s. 62-63, 73.

⁴⁷ Z. Zielińska, *Rzewuski Wacław (1706-1779)*, [w:] PSB, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992-1993, s.169-180.

⁴⁸ AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 1-48.

⁴⁹ L[ocus] S[igilli].

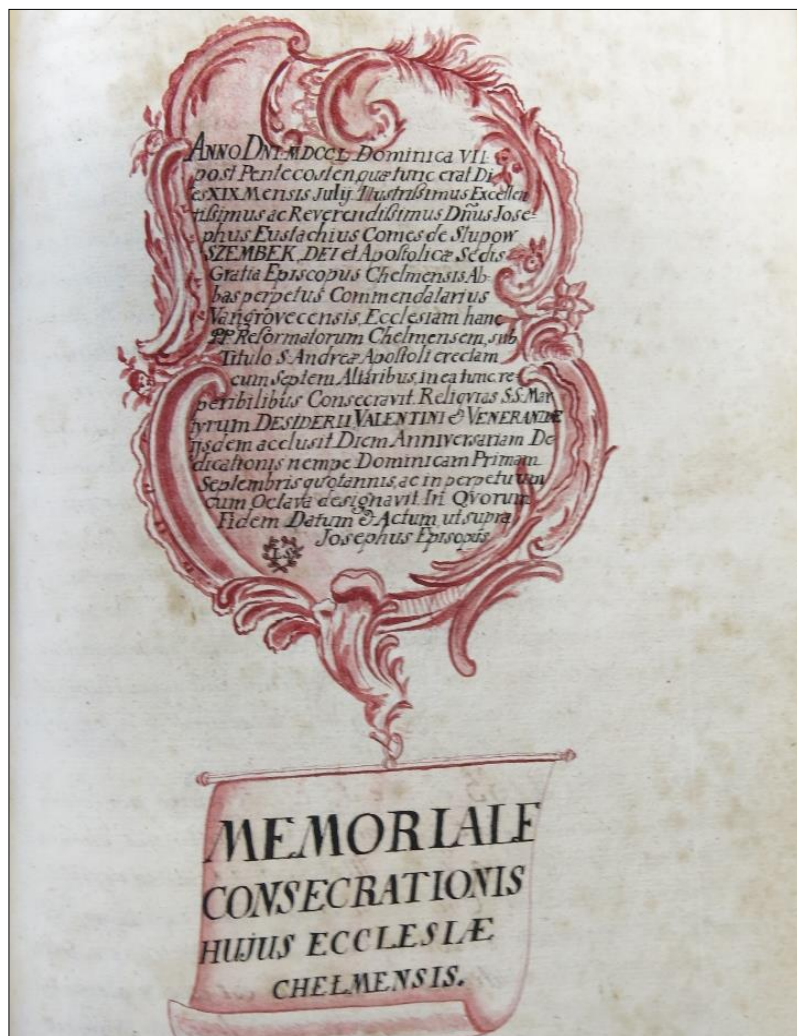
Zdj. 1. Prowincja Matki współczuje sercu Ojca, podczas gdy Ojciec przynosi to, co zraniło Matkę/ św. Andrzej Apostoł – Patron Konwentu Chełmskiego/ Spraw Święty Patronie, aby Krzyż Twój, Krzyż Chrystusa był ocaleniem i błogosławieństwem naszego konwentu/ Święty Filip Benicjusz Patron Przewielebnego Prowincjała/ Chroń i prowadź, Filipa, Dziewico, Ojciec ten nas prowadzi, pod Twoją ochroną Matko/ Herb Ziemi Chełmskiej

Zdj. 2. Wzniesienie Kościoła i Klasztoru/
Tę podniósłszy, wznioł kamień pod wezwaniem

Zdj. 3. Potomnym ku pamięci/zdarzenia godne pamięci

Zdj. 4. Pamiątka Poświęcenia Tegoż Kościoła Chełmskiego

Zdj. 5. Katalog Przełożonych/ Gdy jeden odchodzi pozostaje drugi

Zdj. 6. Tabulae Klasztoru/ Zbierze swoich wybranych z czterech stron świata (Mk13,27)

Zdj. 7. Pochówek Braci/ Wróci proch do ziemi swojej,
a duch powróci do Boga, który go stworzył. (Koh 12,7) /
Zali ten kto śpi, więcej nie powstanie

Zdj. 8. Pochówek Świeckich / Sieje się niechwalebne, powstaje chwalebne
(1 Kor 15, 43) / Jeżeli ziarno pszenicy nie obumrze, zostanie tylko samo (J 12, 24)

Następnie wpisywano gwardiana, wikariusza, wszystkich ojców, kleryków studentów i braci zakonnych. Przed imieniem i nazwiskiem podawano pełniony urząd (gwardian, wikariusz) lub funkcję (lektor, kaznodzieja), a po nazwisku inne pełnione obowiązki: bibliotekarz, prefekt studiów, ogrodnik, a także tytuły, takie jak *Ojciec Prowincji*. Kolejność spisów określało zakonne prawo precedencji⁵⁰. Na końcu działu autor umieścił notę, w której wyjaśnił, że w tym miejscu dawniej umieszczano listy (*encyclicae*) i zarządzenia (*ordinationes*), ale zgodnie z zarządzeniem o. Stanisława Kleczewskiego przeniesiono je do księgi zwanej *protocolla*⁵¹.

Metryka pogrzebowa Braci (*Sepultura Fratrum*) to ułożony chronologicznie zbiór nekrologów, w których została zawarta dzienna data i okoliczności śmierci, zwłaszcza jeśli zakonnik przed śmiercią chorował lub przebywał w zakonnej infirmerii. W spisie umieszczano krótką charakterystykę zmarłego wraz z opisem pełnionych przez niego funkcji, na koniec podawano, jakiego wieku dożył i ile lat był zakonnikiem. W przypadku zasłużonych zakonników np. o. Ludwika Hoffmana, o. Floriana Jaroszewicza autor wpisów wymienił ponadto ważnych uczestników pogrzebu⁵².

Pochówek Świeckich⁵³. Pochówek w kryptach klasztornej kościoła w pierwszej kolejności przysługiwał dobrodziejom zakonu. Najważniejszym z nich był bez wątpienia fundator klasztoru chełmskiego – Andrzej Wolski, zatem opis jego pogrzebu rozpoczyna katalog. Ułożone chronologicznie, według daty pogrzebu wpisy obejmują imię i nazwisko zmarłego, urząd oraz wysokość złożonej ofiary. Większość pochowanych, stanowili przedstawiciele średniej i drobnej szlachty. Wyjątek to czterech kasztelanów⁵⁴ oraz słudzy klasztornej⁵⁵. Nie zawsze ofiarę stanowił datek pieniężny, np. zmarły w 1753 r. Józef Jakubowski przekazał klasztornej bibliotece około 100 książek („circiter 100 li-

⁵⁰ *Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorum In Capitulo Generali Romae Celebrato, condita Anno Domini 1643...*, Lwów b. d., s. 67; *Statuta Provinciae Reformatae S[anctis]S[imae] V[irginis] Mariae Angelorum...*, Kraków 1748, s. 121-122.

⁵¹ AFRK, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 164.

⁵² Tamże, s. 194-195, 199-200.

⁵³ Zob. M. S o b i e r a j, *Sepultura saecularia chełmskich reformatów*, [w:] *Chełmskie Prace Historyczne*, t. 1, red. P. W i r a, Chełm 1998, s. 7-20.

⁵⁴ Tamże, s. 11-12.

⁵⁵ AFRK, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 220.

bros varios“)⁵⁶. Z powodu ubóstwa zmarłego, zakonnicy rezygnowali z przyjęcia zwyczajowej ofiary⁵⁷. W większości przypadków odnotowywano jej wysokość z dokładnym wyszczególnieniem celu⁵⁸. Zdarzały się pochówki w murowanych grobowcach na przykościelnym cmentarzu („sepultum est in Cemeterio ante fores Eccl[esi]ae in sepulchro murato“)⁵⁹. Jak informuje kończąca katalog nota, w archiwum klasztornym przechowywano piśmienne zezwolenia na pochówek u reformatorów, wystawione przez rządców parafii, do których należeli zmarli⁶⁰.

Dwa kolejne działy Archiwum dotyczą tercjarzy franciszkańskich i obejmują katalog obłóczonych (przyjętych do III zakonu) oraz katalog profesji tercjarских.

Zdj. 9. Przyjęcie do Trzeciego Zakonu Przenajświętszego Ojca Naszego Franciszka / Jako wybrańcy obłeczcie się, (Kol 3, 12)

⁵⁶ Tamże, s. 220.

⁵⁷ „Eodem Anno (1771) D[ie] 28 Maji Sepultum est ex misericordia erga pauperes in Eccl[esi]ae Nostrae Sepulchro G[ene]r[os]a Francisca Karczewska, Virginis Nobiles”, AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 229.

⁵⁸ Np. Małżonka zmarłego w 1749 r. Stanisława Dłużewskiego, chorążego chełmskiego „pro aparatu Funebri, labore nostro et missis obtulit Flor: 1300”, AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 218.

⁵⁹ Tamże, s. 223.

⁶⁰ Tamże, s. 234.

Katalog przyjętych do III Zakonu został ułożony chronologicznie: w obrębie roku, pod datą dzienną odnotowano imię i nazwisko obłóczonego. W przypadku mężczyzn podawano pełniony urząd, w przypadku kobiet stan cywilny. Większość wstępujących do wspólnoty tercjarzkiej stanowiła średnia i drobna szlachta.

Zdj. 10. Tercjarze Profesi / Obiecuję tobie życie wieczne

Katalog profesów tercjarzskich skonstruowano identycznie jak poprzedzającą go część kroniki: pod datą dzienną, posługując się stałą formułą (*emissit professionem*) podawano imię i nazwisko profesora i pełniony przez niego urząd. Częstym zjawiskiem było składanie ślubów zakonnych przez pary małżonków. W przypadku kobiet, prócz imienia i nazwiska odnotowywano urzędy i godności należące do męża, np. *Die 3 Augusti (1763) Emissit Professionem Magnifica D[omi]na Teressia Romanowska Capitaneides Senicensis*⁶¹.

⁶¹ Tamże, s. 297.

Zdj.11. Klerycy wyświęceni / Siedem posług przy oltarzu:
diakoniat, akolitiat, lektorat, subdiakoniat, egzorcystat, ostiariat, prezbiterat

Katalog obejmuje wykaz chełmskich kleryków zakonnych wyświęconych w latach 1747-1776. Noty zawierają datę dzienną, imię i nazwisko kleryka, rodzaj otrzymanych święceń (niższe lub wyższe). Ponadto skrupulatnie odnotowywano nie tylko szafarza święceń (w tym przypadku byli to biskupi chełmscy: Józef Szembek i Walenty Wężyk, Feliks Paweł Turski, Antoni Onufry Okęcki oraz sufragan kijowski Józef Kalasanty Ołędzki), jak również miejsce: Skierbieszów⁶², Chełm – kościół klasztorny, Chełm – kościół oo. Pijarów, Krasnystaw⁶³.

⁶² Jedna z siedzib biskupów chełmskich, zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1889, s. 671-672.

⁶³ AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 335-337.

Zdj. 12. Nawróceni na wiarę / Ku mnie sie zwraca (Pnp 7, 11)

W katalogu „nawróconych na wiarę rzymskokatolicką” odnotowywano: datę dzienną, imię i nazwisko konwersa, narodowość, poprzednie wyznanie, oraz u kogo pełnił służbę. W opisie zawarto również następujące okoliczności zdarzenia: miejsce dokonanej konwersji, kto ją przyjmował i kto udzielał konwersowi absencji. Następnie neofita przyjmował Sakrament Komunii Świętej. Najwięcej odnotowanych w katalogu nawróceń, to nawrócenia z wiary luterańskiej i kalwińskiej, mniejszość przypadków stanowili konwersi z wyznania prawosławnego i mojżeszowego. Pod względem narodowości, wśród konwersów przeważali zdecydowanie Niemcy, choć kronikarz wymienił również Anglika, Węgra, Rusina⁶⁴.

⁶⁴ Tamże, s. 347-349.

Zdj. 13. *Apostaci/Nie uciekasz, aby uciec,
uciekasz, aby zostać pochwyconym*

Ta część kroniki obejmuje katalog apostatów od życia zakonnego⁶⁵, których to przypadki reformackie prawo zakonne nakazywało skrupulatnie notować, spisom tym nadając charakter poufny⁶⁶. Warto zaznaczyć, że pod pojęciem apostazji rozumiano wówczas samowolne opuszczenie klasztoru. W kronice klasztoru chełmskiego odnotowano sześć przypadków apostazji zakonnej z lat 1747-1774. Noty zawierają datę dzienną zdarzenia, imię i nazwisko zakonnika, i okoliczność

⁶⁵ J. Krukowski, *Apostazja*, [w:] EncK, t. 1, Lublin 1973, kol. 796-797; M. Daniłuk, *Encyklopedia instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Lublin 2000, s. 35.

⁶⁶ *Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorem In Capitulo Generali Romae Celebrato, condita Anno Domini 1643*, Lwów, b. d., s. 14-19; *Statuta Provinciae Reformatae S[anctis]S[imae] V[irginis] Mariae Angelorum...*, Kraków 1748, s. 35-39.

opuszczenia klasztoru⁶⁷. Umieszczano również informację, czy apostata był klerykiem, ojcem, czy też bratem zakonnym. Dział ten jest ostatnim w analizowanym tomie.

Wśród zachowanych w archiwum prowincji MB Anielskiej blisko trzydziestu tomów siedemnasto- i osiemnastowiecznych kronik klasztornych nie znajdujemy kroniki, która posiadałaby tak bogatą i symboliczną ilustrację dla swej zawartości jak kronika klasztoru chełmskiego. Cenne źródło historyczne, jakim jest kronika klasztorna pozwala na wgląd w rytm życia franciszkańskiej wspólnoty zakonnej w jego wieloaspektowym wymiarze. Kronika klasztoru w Chełmie jest przykładem czytelnie zaplanowanej struktury wewnętrznej XVIII wiecznego *Archivum Conventus*, a jej warstwa ikonograficzna może stać się tematem interesującej analizy, tak pod względem walorów artystycznych jak i teologicznych znaczeń i odwołań.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie [AFRKr], bez sygnatury:

- Annales Provinciae S[ancti]S[imae] V[irgini] S Mariae Angelorum Minoris Poloniae t. IV 1701-1720.
- Annales Provinciae S[ancti]S[imae] V[irgini] S Mariae Angelorum Minoris Poloniae t. VI, 1741-1750.
- Kronika klasztoru w Chełmie.
- Kronika klasztoru w Rawie Ruskiej (1726-1927).
- Monumenta Provinciae Reformatae Minoris Poloniae...
- Volumen Secundum Protocolli Conventus Ravensis ab Anno D[omi]ni 1755.

Źródła drukowane

Constitutiones et Statuta Generalia Cismontanae Familiae Ordinis Sancti Francisci de Observantia..., Rzym 1663.

Kronika Klasztoru Karmelitanek Bosych pw. Św. Józefa w Lublinie, oprac. C. Gil OCD, Poznań 2012.

⁶⁷ Np. „nocturno tempore per fenestram versus Chorom in gradibus situatam, se in chorda in hortum demittens et furtive affugiens fuit”, AFRKr, Kronika klasztoru w Chełmie, b. sygn., s. 360.

- Malinowski, B., *Facundia Soluta in Epitomen Laudationis Fundatorum Reformationis Seraficae*, Poznań 1762.
- O. Grzegorza Gdańskiego *Kronika Klasztoru Franciszkanów Ściślejszej Obserwacji w Wejherowie w latach 1633-1676, całość wydał Gerard Labuda, przy współpracy z o. Anzelmem Januszem Szteinke*, Wejherowo 1996.
- Orbis Seraphicus Historia de Tribus Ordinibus a Seraphico Patriarcha S. Francisco institutis...*, t. 4, Rzym 1685.
- Schematismus Almae Provinciae B[eatae] V[irginis] Mariae Dolorosae in Galicia Ordinis Fratrum Minorum Pro Anno Domini 1889*, Kraków 1898.
- Schematismus Ordinis Fratrum Minorum SPN Francisci Almae Provinciae Beatissimae Virg. Mariae Angelorum in Polonia (olim PP Reformatorum) Pro Anno Domini 1937*, Kraków, b.d.
- Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorum In Capitulo Generali Romae Celebrato, condita Anno Domini 1643...*, Lwów b. d.
- Statuta Provinciae Reformatae S[anctis]S[imae] V[irginis] Mariae Angelorum...*, Kraków 1748.

Opracowania

- Archiwa Kościoła Katolickiego w Polsce. *Informator*, oprac. M. Dębowska, Kielce 2002.
- Błachut A. J., *Realizacje architektoniczne Pawła Fontany dla reformatów małopolskich*, [w:] *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, red. Z. Bania, Warszawa 1988, s. 317-324.
- Błachut A. J., *Problematyka artystyczna poreformackiego zespołu kościelno-klasztornego w Chełmie (Obecnie Bracia Mniejsi) i jego architektoniczne przemiany*, [w:] *Wkład OO. Franciszkanów w dziedzictwo ziemi chełmskiej*, red. E. Wilkowski, Chełm 2000, s. 25-52.
- Błachut A. J., *Słownik artystów reformackich w Polsce*, Warszawa 2006.
- Błażkiewicz, H. A., *Powstanie małopolskiej prowincji reformatów*, „*Nasza Przeszość*”, t. 14:1961, s. 49-160.
- Bruzdziński A., *Franciszkanie-reformaci w diecezji krakowskiej w okresie staropolskim*, [w:] *Non cesso gratias agere Deo et hominibus. Prace ofiarowane Ojcu dr Anzelmowi Januszowi Szteinke OFM z okazji złotego Jubileuszu Kapłaństwa i ponad 50-lecia pracy historyczno-pisarskiej*, red. M. Michalczyk i C. M. Paczkowski, Kraków-Warszawa 2013, s. 427-451.
- Daniluk M., *Encyklopedia instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Lublin 2000.
- Duda Z., *Historia i metody opracowania zasobu archiwalnego archiwum Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie*, ABMK, 70:1998, s. 207-229.

- Kobylińska Z., *Wadding Lukas OFM*, [w:] EncK, t. 20, Lublin 2014, kol. 137-138.
- Krukowski J., *Apostazja*, [w:] EncK, t. 1, Lublin 1973, kol. 796-797.
- Machala P., *Kroniki klasztorne reformatów w Prowincji Wielkopolskiej XVII i XVIII w.*, [w:] *Non cesso gratias agere Deo et hominibus. Prace ofiarowane Ojcu dr Anzelmowi Januszowi Szeinke OFM z okazji Złotego Jubileuszu Kapłaństwa i ponad 50-lecia pracy historyczno-pisarskiej*, red. M. Michalczyk, C. M. Paczkowski, Kraków-Warszawa 2013, s. 719-730.
- Nitecki P., *Szembek Józef Eustachy*, [w:] *Biskupi Kościoła Katolickiego w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 200.
- Rybak A., *Dzieje ziemi chełmskiej: kalendarium*, Chełm 1998.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1889, s. 671-672.
- Sobieraj M., *Sepultura saecularia chełmski reformatów*, [w:] *Chełmskie Prace Historyczne*, t. 1, red. P. Wira, 1, Chełm 1998, s. 7-19.
- Sroka, A. B., *Prawo i życie polskich reformatów. W 350 rocznicę powstania 1623-1973*, Kraków 1975.
- Styk J., *O Florian Jaroszewicz Reformat (1694-1771)*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. H. Gapski, S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 2003, s. 160-172.
- Szeinke A. J., *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] PSB, t. 12, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966-1967, s. 552-553.
- Szeinke A. J., *Zjednoczona Prowincja Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Galicji (1899-1911)*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3: *Zakon Braci Mniejszych-Franciszkanów*, red. J. Bar, Warszawa 1978, s. 211-216.
- Szeinke A. J., *Jaroszewicz Florian Jacek (1694-1771), reformat, hagiograf, polemista, teolog ascet.*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich (dalej SPTK)*, t. 2, red. H. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 186-188.
- Szeinke A. J., *Kleczewski Stanisław Dominik*, [w:] SPTK, t. 2, red. H. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 283-285.
- Szeinke A. J., *Chełmscy bracia mniejsi wpisani w historię Chełma (XVIII-XIX w.)*, [w:] *Wkład OO. Franciszkanów w dziedzictwo ziemi chełmskiej*, red. E. Wilkowski, Chełm 2000, s. 14-24.
- Szeinke A. J., *Źródła do dziejów Braci Mniejszych Reformatów w Polsce oraz na Śląsku (1621-1900)*, [w:] *Zakony Franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI-XVII wieku*, cz. 2, red. H. Gapski, S. C. Napiórkowski, Niepokalanów 2003, s. 42-79.
- Szeinke A. J., *Recepcja i realizacja konstytucji apostolskiej „Felicitate quadam” Leona XIII w Polsce*, [w:] *Biblioteka Studiów Franciszkańskich*, t. 6: *Zjednoczenie Zakonu Braci Mniejszych w 1897 r. Geneza-przebieg-*

- konsekwencje. Materiały sympozjum odbytego w Krakowie-Bronowicach 11-12 września 1997 r.*, oprac.: A. J. Szejnke, A. S. Warot, K. R. Prokop, Poznań 2001, s. 168-209.
- Szejnke A. J., *Życie i praca o. Leonarda Mikołaja Tatary OFM (1904-1994)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 12:2002, s. 599-643.
- Szejnke A. J., *Bracia Mniejsi Reformaci w Małopolsce i Pińczowie. Próba syntezy*, „Pietas et Studium”. Rocznik Wyższego Seminarium Duchownego Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie, t. 1:2008, s. 23-46.
- Szejnke A. J., *Archivum Prowincji Franciszkanów-Reformatów*, [w:] *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, oprac. T. Makowski przy współpracy P. Sapały, Warszawa 2014, s.127-136.
- Tomczak S. B., *Łukasz Wadding OFM (1588-1657): życie i dzieło*, „Studia Franciszkańskie”, t. 19:2009, s. 347-386.
- Wiśniowski G. A., *Histoire de la Province de „Małopolska” ou Polonia Minor des Franciscains Réformés dans les années 1772-1810*, „Archivum Franciscanum Historicum”, t. 60:1967, s. 325-383.
- Wiśniowski G. A., *Franciszkanie-reformaci między pierwszym a trzecim rozbiorem Polski (1772-1795)*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz.3: *Zakon Braci Mniejszych-Franciszkanów*, red. J. Bar, Warszawa 1978, s. 135-144.
- Wiśniowski G. A., *Prowincje reformackie w latach 1772-1970*, cz. 3: *Zakon Braci Mniejszych-Franciszkanów*, red. J. Bar, Warszawa 1978, s. 145-162.
- Wiśniowski G. A., *W Królestwie Polskim*, [w:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970*, cz. 3: *Zakon Braci Mniejszych-Franciszkanów*, red. J. Bar, Warszawa 1978, s. 172-183.
- Wiśniowski G. A., *Franciszkanie w Polsce po 1517. Bracia Mniejsi. Reformaci*, [w:] *EncK*, t. 5, Lublin 1989, kol. 501-505.
- Wiśniowski G. A., (uzupełnienia S. Mazgaj, W. Michalczyk), *Prowincja Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Polsce (zarys historii i działalności)*, [w:] *Schematyzm Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Kraków 2016, s. 37-74.
- Wyczawski H. E., *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989.
- Zielińska Z., *Rzewuski Wacław (1706-1779)*, [w:] *PSB*, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992-1993, s. 169-180.

Netografia

- Muñoz P.G. OFM, *Archivio Storico dei Francescani O.F.M. (AGOFM)*, www.memoriafidei.va/.../memoriafidei/..., [odczyt 20 V 2019], s. 1-13.

MAŁGORZATA MORAWEK – absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierunku historia ze specjalnością archiwalną, studiów podyplomowych dla tłumaczy konferencyjnych na Uniwersytecie Jagiellońskim (Wydział Filologiczny-Katedra Unesco) oraz absolwentka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego – studia III stopnia). Aktywny członek Stowarzyszenia Oświatowego „Zamek Królewski w Krakowie”. Od 2010 r. związana zawodowo z Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie. Zainteresowania badawcze autorka koncentruje na kancelariach i archiwistyce kościelnej ze szczególnym uwzględnieniem mendykanckich wspólnot zakonnych.